

Тыва Республиканын Сут-Хол кожууннун
муниципалдыг бюджеттиг ниити билиг албан чери
Ооржак Т-Б. А. аттыг Алдан-Маадыр ортумак ниити билиг школазы

Тыва дыл башкыларынын
методиктиг каттыжыышкынынга
чугаалажып корген

Протоколдун дугаары 1
« 28 » август 2023г.
М.К. удуртукчузу:
Ооржак /Ооржак Е.Ч./

Чопшээрешкен:
Директорнун ооредилге-
кижизидилге талазы-биле
оралакчызы
Сарыглар С.С.
« 1 » сентябрь 2023 ч.

Балдыттым:
Школанын директору
Ондар Е.В.
Дугаалтын дугаары
« 1 » сентябрь 2023 ч.

Ажылчын программа

тарзак чопаш эртемниге

2023-2024

10кл

ооредилге чылы

34ч

клазы

неделяда келир шагы

чылда эртер шагы

Тургускан: Ондар Рада
Сергеевна

Категориязы: 1

2023-2024 оо. чылы

Тайылбыр бижик

10-гу класска төрөөн чогаалга ажылчын программада кирген чогаалдарның даңзызын Куулар Д. С болгаш Монгуш А. М -ның тургусканы “Тыва аас чогаалы болгаш литература” (Кызыл 1994) программасынга даянып тургускан. А амгы үениң негелдезин езугаар ажылчын программаның тургузуун бижиирде, ортумак ниити өөредилгеге хамаарыштыр РФ-тин ФКӨС-түн негелделеринге, сорулгаларынга даянып, Е.Т.Чамзырын, М.А.Кужугет, Л.Х.Ооржак оларның парлатканы “Тыва аас чогаалы болгаш литература” (Кызыл, 2012) деп чижек программасын удуртулга кылган.

Школага тыва аас чогаалы болгаш литератураны өөредиринин сорулгалары

Өөредилгиз:

- чогаал сөзүглелиниң тургузуун, уран-чеченин, ооң дылының онзагай талаларын, идея-тематиктиг утказын, композициязын ханы сайгартып;
- чогаалдың теориязыныңгеге билиглеринге даянып, чечен чогаалдың аймаан, жанрын, хевирин, ооң бижиттинген төөгүзүн чыып;
- чечен чогаалдың онзагайын уран чүүлдүн өске хевирлери-биле деңнеп, орус болгаш өске-даа чоннарның литературазында тыва чогаалдарның идея-тематиказы-биле хөөннөш уткалыг чогаалдарны деңнеп;
- чогаал сайгарарынга ажыглаар янзы-бүрү медээ-сүмелерни (Интернет четкизи, словарьлар, библиографтыг справочниктер, энциклопедиялар) ажыглап сайгарарын өөредир.

Сайзырадыр:

- уругларның амыдыралче бот-тускайлаң медерелдиг көрүжүн хевирлеп, чогаадыкчы арга-шинээн;
- аас болгаш бижимел чугааны делгеренгей, утказынга дүүштүр шын ажыглап, сайгарарын сайзырадыр.

Кижизидилгелиг:

- сагыш-сеткили байлак, мөзү-бүдүжү чаагай, эптиг-чөптүг;
- кижилерге, төрөөн черинге, бойдузунга ынак, хумагалыг;
- хамааты бот-медерели бедик; ада-чурт төөгүзүн үнелеп билир;
- номчулгага сонургалдыг, чогаадыкчы езу-биле боданып, бодунуң туружун амыдыралдың кандыг-даа байдалында камгалап билир кижини кижизидер.

Тыва чогаал эртемин өөредиринин түннелдери

Өөредилгениң *бот-тускайлаң түннелдери* өөреникчинин үзел-бодалын бот-тодарадып, бот-сайзырадып, бо-углап билиринче, өөрениринин чугулазын, чаа билиглер шингээди алырын медерелдии-биле угаап билиринче, хөй чоннарның аразынга хууда болгаш хамааты туружун быжыглап, амыдыралчы планнарын тургузуп. Ону боттандыраарынче угланган болур.

Предметтиг түннелдер кижинин ажыл-херээнин дараазында байдалдарынче: эртемниң спецификазын медереп билип алырынче, чаа билиглерни чедип алырының янзы-бүрү аргаларын ажыглап шингээдиринче, теориялыг билиглерни амыдырал-биле холбап өөредиринче, эстетиктиг көрүштү хевирлээринче угланган болур.

Метапредметтиг түннелдер өөреникчилерге чогаал эртемин өске эртемниң теория-практиктиг билиглери-биле чергелештир өөредиринче, өөрениринин бот-тускайлаң,

коммуникативтиг (харылзаа тудуп, чугаалажып билириниң) регулятивтиг (бот-угланышкынныг), чаа билиг алырының аргаларын шингээттиреринче угланган болур.

Тыва чогаал эртеми 10-гу класска хронологтуг, проблема-тематиктиг принципке үндезилеттинип ажылдап кылдынган. Үндезин билиглери – *чечен чогаалдың проблемазы, чечен чогаал болгаш номчукчу.*

10-гу класстың өөреникчилериниң кол-кол мергежилдери болгаш чаңчыгар чүүлдери

- Тываның сураглыг чогаалчыларының чогаадыкчы ажыл-чорудулгазын билир;
- чогаалдың төөгүлүг үе-биле харылзаазын илередип шыдаар;
- авторнуң туружун тодарадып, чогаалчының стилиниң онзагайларын ылгап билир;
- литературлуг дылдың нормаларын, чугаа культуразын сагып, чечен чогаалды аянынг номчуп, күүсдеип билир;
- чогаалдың идеялиг утказын, пафозун, чогаалчының делегей көрүүшкүнүн сайгарып билир;
- шингээдиң алган литература-теориялыг билиглериң практика кырынга ажыглап шингээткен турар ужурлуг.

Өөреникчилер бижимел ажылдарны күүседип тура:

- сөзүглелдин планын, тезистерин тургузуп билир;
- чогаал дылының уран чурумалдыг аргаларын тодарадып билир;
- номчаан чогаалыңа хамаарыштыр бодунуң бодалын уран чүүлдүнөске хевирлери-биле холбап, шүгүмчүлелдиг илередип билир;
- бот-тускайлаң номчаан чогаалдарыңа хамаарыштыр үнелелдерни бижиң билир;
- энциклопедиялыг, тайылбыр, литературлуг словарьларны ажыглап, каталог-биле ажылдап, солун-сеткүүл, телевидение, интернет четкизин ажыглап билир ужурлуг.

Материал-техниктиг хандырылга көргүзүглери

Өөрөдиге номнары, техниктиг херекселдер, таблицалар, схемалар ортумак (долу) ниити өөрөдигениң сорулгаларын күүседиринге чугула херектиг өөрөдиге-методиктиг комплексти тургузар. Материал-техниктиг хандырылга көргүзүглери санитар эпидемиологтуг дүрүмнөр болгаш нормаларга дүгжүп турар ужурлуг (СанПиН 2.4.2.1.178-02).

10-гу класска тыва чогаал эртеминиң өөренир чүүлдери

Өөрөдиге планын ТР-ниң өөрөдиге болгаш эртем яамызының бадылааны Куулар Д. С., Монгуш А. М. 5-11 класстарга тыва аас чогаалы болгаш литература программазы. (Кызыл: ТывНУЧ, 1994.) база Е.Т.Чамзырын, М.А.Кужугет, Л.Х.Ооржак оларнын тургусканы ниити өөрөдиге черлериниң 5-11 класстарыңа «Тыва аас чогаалы болгаш литература» (Кызыл, 2013) деп чижек программасыңа даянып бижээн.

Өөрөдиге ному: К. Х.Оргу, С.Х. Натпит-оол, Е. Т. Чамзырын. Тыва чогаал. 10 класс. Кызыл, ТывНУЧ., 2002.

Немелде литература:

1. А.К.Калзан. Амыдырал болгаш литература. Кызыл: ТывНУЧ, 1980.
2. А.К.Калзан. Өзүлдениң демдектери. Кызыл: ТывНУЧ, 1991.
3. А.К.Калзан. Тыва литература. 8-10 класс. Кызыл: ТывНУЧ, 1987.

4. А.С.Төгүй-оол. Шинчилелдер. Кызыл: ТывНУЧ, 2001.
5. В.С.Салчак. Тыва чогаалчылар дугайында демдеглелдер. Кызыл: “Аныяк”, 2000.
6. В.С.Салчак. Уран сөстүн ужуу. Абакан: “Журналист”, 2010.
8. Д.С. Куулар. Тувинская поэзия. Очерк истории. Кызыл: ТКИ, 1970.
9. Д.С. Куулар. Төөгү болгаш амгы үе. Кызыл: ТывНУЧ, 1982.
10. Д.С.Куулар. История и современность. Кызыл: ТКИ, 2002.
12. Е.Т.Танова. Тываның чогаалчылары: намдар-төөгүзү, ажыл-чорудулгазы. Кызыл: ОАО “Тываполиграф”, 2013.
13. Е.Т.Чамзырын. Төрээн чогаалды өөредириниң теориязы болгаш методиказы. Кызыл, ТывКУ, 2005.
14. З.Б. Самдан. Избранные научные труды. Тувинская словесность: миф-сказка-литература. Абакан: ООО «Журналист», 2011.
15. З. Б. Самдан. Тыва чогаалдың кокпалары-биле. Кызыл:Рестипография, 2005.
16. Күл-тегин. Мөңгө даштың сарыны. Новосибирск: «Наука», 2003.
18. М.А. Хадаханэ. Литературная Тува. Кызыл: ТКИ, 1986.
19. М.А.Хадаханэ. Беседы о тувинской литературе и не только... Кызыл:ТывНУЧ, 2006.
20. М.Н.Ооржак. Шүлүк болгаш аялга. Кызыл: КЦО «Аныяк», 2012.
20. Н.Ш.Куулар, М.А.Кужугет. Амгы тыва шүлүк чогаалының сайзыралы. Кызыл: ТКИ, 2011.
21. Народные тардиции, обычаи и обряды в романе С.А.Сарыг-оола «Аңгыр-оолдун тоожузу» Кызыл: КЦО «Аныяк», 2008.
22. О творческом наследии С.А.Сарыг-оола. Материалы научно-практической конференции, посвященной 100-летию народного писателя Тувы С.А.сарыг-оола – Кызыл: ОАО «Тываполиграф», 2010.
23. Повелитель слов: Сборник о жизни и творчестве народного писателя Тувы С.А.Сарыг-оола. Сост.: Д.С.Куулар, М.Д. Сарыг-оол. – Кызыл: ТКИ, 2003.
25. С.Б. Пюрбю. Аныяк чогаалчыларга дуза. Кызыл: КЦО “Аныяк”, 2003.
26. С.М. Байсклан. Поэтика тувинского героического эпоса. Кызыл: ТКИ, 1987.
27. С.М.Орус-оол. Избранные научные труды. Абакан: ООО «Журналист», 2011.
28. С. С. Комбу. Тувинская литература. – Новосибирск: Наука, 2012.
30. Тываның чогаалчылары – Писатели Тувы. (М.Б.Ховалыг тургускан. Кызыл, 2001)
31. Тыва литератураның допчу очерктери. (А.Калзан, М.Хадаханэ, Д.Куулар). Кызыл: ТывНУЧ, 1975.
32. Тыва литература талазы-биле эртем-методиктиг статьялар чыындызы. Кызыл, ТывНУЧ, 2010.
33. Тыва чечен чогаал: сөөлгүүениң шинчилелдери. ТГШИ-ниң шинчилелдер чыындызы. Кызыл: ГУП РТ “Тываполиграф”, 2009.
34. У.А.Донгак. Тувинское стихосложение. Кызыл: ТКИ, 2006.

Ол ышкаш:

- тыва чогаалчыларның дугайында теледамчыдылгалар бижиткен дискилер;
- чогаалчыларның портреттери, плакаттар;
- тыва чогаалчыларның шүлүктөрүн аялгы номчаан аудиобижидилгелер;
- чогаалчыларның чогаалдарына чураан иллюстрациялар, чуруктар;
- уругларның билиин хынаарына белеткээн тест ажилдар.

№	Кичээлдин темазы	шагы	Хуусаазы		Тайылбыры
1	Кирилде кичээл. Чечен чогаалды сайзырадырынга суме.	1	План	Факт	
2	С.К.Токанын чогаадыкчы намдары	1	12/09		
3	С.К.Тока «Араттын созу» (ийиги номдан эгелер)	1	14/09		
4	С.К.Тока «Араттын созу» (ушку номдан эгелер)	1	16/09		
5	С.Сарыг-оолдун допчу намдары	1	18/09		
6	С.Сарыг-оол «Ангыр-оолдун тоожузу» (бирги номдан эгелер)	1	02/10		
7	С.Сарыг-оол « Ангыр-оолдун тоожузу» (ийиги номдан эгелер)	1	19/10		
8	С.Сарыг-оол «Алдын-кыс» тема,идеязы .Кол маадырнын омур-хевири.	1	21/10		
9	Ч.с Чогаадыг «Алдын-кыс-толептиг уруг»	1	23/10		
10	Чогаал теориязы: чечен чогаалдын кол-кол методтары	1	11/11		
11	С.Б.Пюрбюнун чогаадыкчы намдары	1	13/11		
12	С.Пюрбю « Алды айнын дунезинде», «Чуртталганын аялгазы»	1	15/11		
13	С.Пюрбю «Уем болгаш учергем дугайында»	1	02/12		
14	Ч.с Чогаадыг «Тыва чоннун тоогулуг оруу» (шулуглелге даянып бижиир)	1	09/12		
15	О.К.Саган-оолдун допчу намдары	1	16/12		
16	О.Саган-оол «Доспестер» Тема,идеязы. Хеймер-оолдун омур-хевири.	1	23/12		
17	«Доспестер» удурланышкак маадырлар.Романнын уран-чечени	1	13/01		
18	Ч.с Чогаадыг «Доспестерде аныяктарнын омур-хевири»	1	14/01		
19	Рман дугайында билиг	1	19/01		
20	И.У.Бадра нын чогаадыкчы намдары	1	13/01		

21	И.Бадра «Арзылан Кудерек»	1	20/03		
22	И.Бадра «Арзылан Кудерек»	1	22/03		
23	Зачет-кичээл	1	24/03		
24	С.О.Тамбанын допчу намдары	1	24/03		
25	С.Тамба «Мээн байым», «Амыдырал хеми»	1	29/03		
26	С.Тамба «Созум утпа», «Аалдап четсе»	1	29/03		
27	С.Тамба «Амыргалаар» (бирги.ийиги ному)	1	29/03		
28	Эдертиг	1	06/04		
29	К.Ч.Тоюн «Когерим». «Ыраажы кыс»	1	23/04		
30	А.С.Пушкин «Тураскаал». «Сибирьже»	1	20/04		
31	М.Б.Кенин-Лопсаннын допчу намдары.Сонеттер	1	24/04		
32	Буян-Бадырғы	1	04/05	11/05	
33	Литература-амыдыралдын корунчуу	1	18/05		
34	Туннел кичээл	1	23/05		

содержанию,
содержанию и
закреплено печатью
всего _____ страниц.

Директор школы:
В. В. Ондар

